

YAHUDİ İMAN ESASLARI

Ravza AYDIN*

Öz

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da olduğu gibi her dönem için bütün müntesiplerini bağlayan iman esasları sistemine sahip olmamıştır. Dönem dönem Yahudi düşünürler tarafından muhtelif iman esasları oluşturma girişimleri olmuştur. Bunlardan özellikle Moşe ben Meymun (ö. 1204) tarafından tesis edilen iman esasları sistemi Yahudiler arasında genel kabul görmüş olsa da, böyle bir girişimin Yahudi dininin özüne aykırı olduğu düşüncesinden hareketle bu tasnife karşı çıkan düşünürler de olagelmıştır. Elinizdeki çalışmada Yahudi düşüncesi tarihinde oluşturulmuş iman esaslarına ve bunların oluşturulma sebeplerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yahudilik, Yahudi Düşüncesi, İnanç Esasları, Karâlik Düşüncesi, Sâmirîler

Articles of Faith in Judaism

Abstract

Judaism does not have a system of creeds which binds its adherents like Christianity or Islam have. From time to time, some articles of faith in Judaism were composed by Jewish thinkers. Although the articles of faith determined by Moshe ben Maimon(d.1204) were accepted by most Jewish people, there are also some Jewish thinkers who are against this idea because they think that this attempt is contrary to the nature of Judaism. This paper focuses on the articles of faith in Judaism and the reasons as to why they were determined in the history of Jewish thought.

Keywords: Judaism, Jewish thought, Articles of Faith, Karaite Thought, Samaritan

Giriş

Yahudilik'te temel ilke(ler) belirleme çabasının aslında Peygamberler (*Neviim*) döneminde başladığını söylemek mümkündür. Nitekim Davud Peygamber, Yahudi dininin esasları olup kişiyi kurtuluşa götürecektir 11 ilke belirlemiştir. Mezmurlar 15'te 1. Kusursuz yaşam süren, 2. Adil davranan, 3. Yürekten gerçeği söyleyen, 4. İftira etmeyen, 5. Komşusuna kötülük yapmayan, 6. Dostuna zarar vermeyen, 7. Aşağılık insanları hor gören, ama 8. Rab'den korkanlara saygı duyan, 9. Kendi zararına olsa bile andından geri

* Arş. Gör., SAÜ İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı (ravzaaydin@sakarya.edu.tr)

dönmeyen, 10. Parasını faize vermeyen ve 11. Suçsuzca karşı rüşvet almayan kişinin Rabbin çadırına konuk olacağını ve böyle bir kimsenin asla sarsılmayacağını dile getirmektedir. Mika, Tanrı'nın Yahudi milletinden isteklerini 1. Adil davranma, 2. Sadakati sevmeye ve 3. Mütevazı bir şekilde Tanrı'nın yolunda yürüme olmak üzere üç maddede toplamıştır (Mika 6:8). Son olarak Habakkuk ise "Düriüst kimse inancıyla yaşayan kimsedir" şeklinde tek bir ilke belirlemiştir.¹ Ancak Peygamberler tarafından oluşturulan bu ilkelerin bir kimsenin Yahudi olması için inanması gereken ilkeler değil, zaten Yahudi olan bir kimsenin Rab katında kurtuluşa ulaşması için takip etmesi gereken ahlâkî kurallar olduğunu görmekteyiz.

Yahudilerin felsefî anlamda iman esasını oluşturma ve Tanrı hakkında konuşma girişimleri ise İskenderiyeli Philo² ile başlamıştır. M.Ö. 20/10-M.S. 40 yılları arasında yaşamış olan Philo, Yahudi düşüncesinde sistemli olmasa da Tanrı hakkında, Yahudi dini hakkında bugün sahip olduğumuz ilk yazılı kaynakları sunan bir Yahudi düşünür olarak karşımıza çıkar.³ *De Mundi Opificio (Yaradılış Üzerine)* başlıklı çalışmasında Müseviliğin başlıca ilkelerini şu şekilde sıralamaktadır: 1.Tanrı vardır ve hükmeder, 2. Tanrı birdir, 3. Dünya yaratılmıştır, 4. Yaradılış tektir, 5. Tanrı'nın takdiri yaradılışı yönetmektedir.⁴

Philo'nun bu ilkeleri belirlemesinin amacı dönemindeki Yahudilerin Hellen kültürünü benimseyip kendi Yasalarından uzaklaşmış olduklarını fark etmiş olması ve bunun önüne geçebilmek için Yahudi kimliğine bir belirginlik kazandırma çabasıdır. Zira, bu dönemde Aristoteles'in dünyanın ezeli olduğu düşüncesi İskenderiye Yahudileri arasında kabul görmeye başlamıştı.⁵ Philo, bu sebepten, belirlediği ilkelerde dünyanın yaratılmış olduğu düşüncesini öne çıkarmış, hatta, *De Mundi Opificio (Yaradılış Üzerine)* başlıklı çalışmasını özellikle bu sebepten kaleme almıştır.

Philo'nun oluşturduğu iman esasları kendi döneminde sınırlı kalmış, *Tanaim*den⁶ destek görmemiştir. Bunun sebebi ilk dönem Yahudilerinin Tan-

1 Israel Abrahams , "Articles of Faith", *Judaism*, London: Constable Company LTD., 1921, s. 28-9.

2 Philo hakkında detaylı bilgi için bkz. Dursun Ali Aykıt, *Hıristiyanlığın Öncüsü İskenderiyeli Philo*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2011.

3 Adam Kamesar, *The Cambridge Companion to Philo*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 10.

4 Philo of Alexandria, *On the Creation of the Cosmos according to Moses*, çev. David T. Runia, Netherlands: Brill, 2001, s. 92-3.

5 Yehoyada Amir and Maren Niehoff, "Philo Judaeus", *EJ*, ed. Fred Skolnik, New York: Thomson Gale, (2. Baskı) 2007, XVI, 62.

6 "Tanna" kelimesinin çoğulu (Tanaim). Yahudi tarihinin büyük âlimi Hilel'den (MÖ. 20-MS. 20) Talmud'un Yahuda ha-Nasi (MS. II. asrın sonu ile III. asrın ilk yarısı) tarafından der-

rı'ya itikat etmekten ziyade inanmalarından kaynaklanmaktadır. Bir inanç insanı arketipi olarak gösterilen İbrahim Peygamber'in izinden giderek Tanrı'nın emrettiklerini sorgulamadan yerine getirmeye çalışmışlardır.⁷ Zira inanmak anlamındaki *emuna* (*iman*) kelimesi, sorgusuz sualsiz bir inancı içerirken itikat etmek sorgulama neticesinde teslim olunan bir inanç sistemini içermektedir.⁸ Nihayetinde, ilk dönem Yahudileri nazariyeden ziyade emredilen buyrukların yerine getirilmesi ile ilgilenmiştir. Bu dönemde yapılan çalışmalar daha çok hükümlerle ilgili çalışmalar olmuştur. Çünkü onların temel kaygısı teolojik formülasyonun ayrıntıları değil "insanın adaletli davranacağını, rahmeti sevdiğini ve Rable tevazu içerisinde yürümek" olduğunu görmektir.⁹ Bunun yanısıra tevhid inancına mensup olduklarını gösteren *Şem'a duası*¹⁰ kendilerine yeterli gelmekteydi. Böyle bir durum söz konusu iken IX. yüzyıl ile birlikte Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar gibi düşünsel sahada yer almaya başlamışlardır. Özellikle geleneksel Yahudilik nazarında sapkın bir mezhep olarak değerlendirilen Karâilik ile birlikte İslam düşüncesi ve içerdiği tartışmalar Yahudilik sahasına dâhil olmuştur. Geleneksel Yahudilik ise gerek Karâiliğe karşı gerek kendileri gibi monoteist bir inanca mensup olup bunu yayma girişiminde bulunan İslam dinine karşı kendisini savunma mecburiyetinde hissederek düşünsel sahada eserler vermeye başlamıştır.¹¹ Karâiler ile başlayan düşünsel faaliyete daha sonra Rabbânî Yahudiler de dâhil olmuş ve Yahudiliğin iman esaslarını saptamam girişimlerinde bulunmuşlardır. Bu çalışmada her iki geleneğin yanısıra Sâmîrî geleneği ve modern dönemde ortaya atılan iman esaslarına da yer verilecektir.

lenmesine kadar ki dönemde, bir diğer ifade ile Mişna döneminde yaşamış Yahudi din adamlarına verilen isimdir. M.S. 10 yılından itibaren bu paye Yahuda ha- Nasi'ye gelinceye kadar 200'den fazla Yahudi din adamı için kullanılmıştır.

7 Tora'da sunulan İbrahim Peygamber örneğine bakıldığında Tanrı'nın buyruklarını yerine getirmeye çalışan "teslimiyetçi bir inanç insanı figürü"nü tecrübe etmekle birlikte Kur'an-ı Kerim'de mutmain olmak isteyen bir İbrahim Peygamber görmekteyiz. Bkz. Bakara 2/260.

8 Menachem Kellner, *Must A Jew Believe Anything?*, Oxford: Littmann Library of Jewish Civilization, 2006, 2. Baskı, s. 12.

9 Menachem Kellner, *Dogma in Medieval Jewish Thought: from Maimonides to Abravanel*, Oxford: Oxford University Press, 1986, s. 4.

10 Bkz. Tesniye 6: 4, יהוה אחד, יהוה אחד (Şema Yisrael Yahve eloheynu Yahve ehad / Dinle İsrail, Yahve ilahımızdır, Yahve tektir.)

11 Kellner, *Must A Jew Believe Anything?*, s. 49. Ayrıca bkz. Julius Guttmann, *Philosophies of Judaism: A History of Jewish Philosophy from Biblical Times to Franz Rozenzweig*, New York: Schocken Books, 1964, s. 55-6; Nuh Arslantaş, *İslam Dünyasında İktisadi ve İlmi Hayatta Yahudiler*, İstanbul: MÜİF Vakfı Yay., 2009, s. 388-9.

a) Karâî Düşüncesinde İman Esasları

Philo'dan sonra uzun süre kesintiye uğrayan Yahudi felsefesi İslam topraklarında tekrar filizlenmeye başlamıştır. Bunun oluşmasında İslam idaresinin kendilerine sunmuş olduğu refah ortamının yanısıra Shlomo Pines'in "Jewish Philosophy" başlıklı yazısında belirttiği üzere Yahudi sermayedar ve finansörlerinin de önemli katkıları olmuştur. İslam toplumunda önemli mevkilere ulaşan Yahudi sermayedarlar,¹² Yahudi eğitimi için gerekli desteği sağlamaya çalışmışlardır.¹³ Bunun sonucunda Yahudiler, düşünsel anlamda eserler vermeye başlamışlardır. Ancak Pines'in belirttiği üzere Yahudiler felsefe ve kelam anlamında orijinal bir şey ortaya koyamamış, İslam düşüncesi ve Yunan felsefesi etkisinde eklektik bir düşünsel yazın dünyasına kapı aralamışlardır.¹⁴ Benzer şekilde Mûsâ bin Meymun da kendisinden önce Yahudi düşüncesinde ortaya konulmuş ürünler noktasında Yahudilerin ciddi anlamda Müslümanların etkisi altında kaldıklarını, Müslümanların ise kelam sistemlerini Yunanlıların ve Süryanilerin kitaplarından aldıklarını belirtmektedir.¹⁵ Bu dönemde Yahudi düşünürlerin iman esasları ile ilgili kalemeye aldıkları çalışmalarda ele alınan mevzular bilgi meselesi, Tanrı'nın varlığı, tevhid, sıfatlar, yaradılış, peygamberlik, âhiret, mükâfat ve ceza konularını içermektedir. Oluşturdukları iman esasları sistemlerinde ise *ikkarim*¹⁶, *yesudot*¹⁷, *şoreşim*¹⁸, *işurim*¹⁹, *'amudim*²⁰ ve *pinot*²¹ kavramlarını dinin temeli, kök anlamında kullanmışlardır.

12 İslami dönemde ortaya çıkan Yahudi burjuvası ile bilim geleneğine destek veren Netira, Yusuf b. Finhas ve Harun b. İmran gibi önemli isimler hakkında bkz. Nuh Arslantaş, *İslam Toplumunda Yahudiler*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2008, s. 329 vd.

13 Steven M. Wassertstorn, "The Islamic Social and Cultural Context", *History of World Philosophies II: History of Jewish Philosophy*, ed. Daniel H. Frank ve Oliver Leaman, London: Routledge, 2005, s. 94-5.

14 Wassertstorn, "The Islamic Social and Cultural Context", s. 96.

15 Mûsâ b. Meymun, *Delâletü'l-Hâirîn*, tahk. Hüseyin Atay, Ankara: AÜİF Yay., 1974, I: 71, s. 184. Yöntem noktasında Yahudilerin Müslümanların etkisinde kaldıkları genel kabul olmakla birlikte Wolfson'un belirttiği üzere özellikle son dönem araştırmacıları İslam kelamının ortaya çıkmasında Yahudi düşüncelerinin de etkisi olduğunu belirtmektedir. Çağdaş araştırmacıardan Schreiner, Vâsıl b. Ata'nın irade hürriyetine dair görüşlerinin neredeyse Rabbâni ifadelerle aynı olduğunu zikretmektedir. Ayrıca Neumark da irade hürriyeti görüşünün İslam'a Yahudi tesiri etkisi ile girdiğini belirtmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Harry A. Wolfson, *Kelam Felsefeleri*, çev. Kasım Turhan, İstanbul: Kitabevi Yay., 2001, s. 52. İslami dönemde Yahudilerin kelam çalışmaları hakkında bkz. Arslantaş, *İslam Dünyasında İktisadi ve İlmi Hayatta Yahudiler*, s. 434 vd.

16 İbranice "parça parça etmek, kökünden sökmek" anlamındaki עקר (*ikar*) kelimesinden gelmektedir. İsim hali olan עקר (*iker*) ise "çare, kök" anlamında olup inanç esaslarını oluşturan kimseler tarafından Arapça'daki *usul* kelimesinin tam karşılığı olarak kullanılmıştır. Mesela bkz. Joseph Albo, *Sefer ha-Ikkarim*, Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1929.

17 "Tesis etmek, kurmak" anlamındaki יסד (*yasad*) kelimesinden gelmekte olup Yahudi iman esası oluşturan kimseler tarafından "temel" anlamında kullanılmıştır.

Orta Çağ dönemi Yahudilerinde ilk düşünsel yazın hareketi Anan b. Daud (ö. 760) tarafından tesis edildiği düşünülen Karâiler ile başlasa da söz konusu mezhebin XII. yüzyıla kadar sistemli bir iman esası oluşturamadığı görülür. XII. yüzyılda ise Yehuda ben Eliyahu Hadassi ha-Avel, *Sefer Eşkol ha-Kofer* adlı eserinde kendisinden önceki Karâî düşünürlerin sistemli bir şekilde dile getiremediği Yahudiliğin temel esaslarını on madde hâlinde sıralamıştır. Bunlar: 1. Bir Yaratıcı vardır, 2. Yaratıcı ezeli, ebedi ve tektir, 3. Dünya yaratılmıştır, 4. Mûsâ ve TaNaH'ta adı geçen diğer peygamberlerin peygamberlikleri hakktır, 5. Tora'nın gerçekliğine iman, 6. Tora'nın dilini [İbranice] bilmek dinî bir yükümlülüktür, 7. Kudüs'teki mabed şanı yüce olan Tanrı'nın makamıdır, 8. Öldükten sonra dirilmek hakktır, 9. Hesap günü vardır, 10. Mükâfat ve ceza hakktır.²² İman esaslarının özellikle 10 madde hâlinde belirlenmesinin sebebi, ilkelerin *On Emir (Aserot ha-Diberot)* ile eşit sayıda olmasını sağlama düşüncesidir.

Yehuda ben Eliyahu Hadassi oluşturmuş olduğu iman esaslarında dinin temeli anlamındaki *ikkar* ifadesini kullanmamıştır. Bu ifadeyi kendisinden sonra yine on maddelik iman esasları belirlemiş olan Eliyahu ben Moşe ben Menahem (ö. 1490) kullanmıştır. *'Adderet Eliyahu (Eliyahu'nun Şanı)* başlıklı çalışmasında zikretmiş olduğu iman esasları şu şekildedir: 1. Bütün cismani oluşum yaratılmaktadır, 2. Bu, ezeli ve ebedi olan bir yaratıcı tarafından gerçekleştirilmektedir, 3. Yaratıcının benzeri yoktur ve her bakımdan tektir, 4. Peygamber Mûsâ'yı göndermiştir, 5. Mûsâ aracılığıyla kusursuz olan Yasasını göndermiştir, 6. Yasanın dilini [İbranice] ve yorumunu bilmek inanan bir kimsenin vazifesidir, 7. Tanrı, Mûsâ'dan başka diğer hakiki peygamberlere de vahiy göndermiştir, 8. Tanrı, bütün insanları hesap gününde diriltecektir, 9. Tanrı her bir kimseye, yürüdükleri yol ve amellerine göre karşılıklarını verecektir, 10. Tanrı diyaspora insanını yüzüstü bırakmamıştır. Onlar sadece ceza çekmektedirler ve her gün Kral Daud'un soyundan gelecek olan Mesih vasıtasıyla kurtuluşu ümit etmek zorundadırlar.²³ Eliyahu

18 İbranice "Piel" babında "kökünden sökmek"; "Hifil" babında ise "kök bağlamak" anlamına gelen שרש (*şaraş*) fiilinden gelmekte olup iman esaslarında "kök" anlamında kullanılmıştır.

19 İbranice "destek" anlamında kullanılan bir kelimedir.

20 "Desteklemek, ayakta durmak" anlamındaki עמד (*'amad*) fiilinden gelmekte olup inanç esasları oluşturmuş kişiler tarafından dayanak, temel anlamında kullanılmıştır.

21 "Temas kurmak" anlamındaki פנה (*pana*) fiilinden gelmekte olup, "pina" kelimesinin çoğulu olan kelime "köşetaşları" anlamına gelmektedir.

22 Daniel J. Lasker, *From Judah Hadassi to Elijah Bashyatchi: Studies in Late Medieval Karaite Philosophy*, Leiden: Brill, 2008, s. 43.

23 Colette Sirat, *A History of Jewish Philosophy in the Middle Ages*, s. 371.

ben Moşe, Moşe ben Meymun gibi, belirlenmiş olduğu iman esaslarından birinin dahi reddi hâlinde kişinin İsrail toplumunun bir parçası olamayacağını belirtmektedir.²⁴

b) Sâmirî Düşüncesinde İman Esasları

Kuzey İsrail Krallığının M.Ö. 722 yılında yıkılması ardından Asur Kralı Sargon tarafından sürülen Yahudilerin yerine Babil, Kuta ve Ayva'dan getirilen kimselerle bölgede kalmış Yahudilerin evliliklerinden meydana gelen Şomron şehrinin sâkinleri olarak ortaya çıkmış olan Sâmirîler²⁵ Karâiler yahut Rabbânî Yahudilerde olduğu gibi bir Yahudi düşüncesine sahip değildir. Bununla birlikte sahip oldukları iman sistemi tarihi dönem açısından Marka²⁶ öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.²⁷

Marka öncesinde Sâmirîler'de sistemli bir iman olmamakla birlikte en yalın haliyle Tanrı'ya, Tora'ya imanın var olduğu, Mûsâ'nın, Tanrı'nın yegâne peygamberi olduğuna iman etmelerini dile getirmelerinin, Filistin'in Romalılar tarafından fethedilmesinden önce, Gerizim Dağı'na imanlarının ise Büyük İskender'den önce olduğu düşünülmektedir.²⁸ Âhirete imanının da Marka öncesi dönemde var olduğu ama kendisi ile sistemli bir yapıya ulaştığı ileri sürülmektedir. Bu inancın temeli olarak ise Sâmirî din adamları tarafından Tekvin 3:19'da zikredilen "...topraktan yaratıldım ve toprağa döneceksin." pasajı delil olarak zikredilmektedir.²⁹ Sistemli olmasa da ilk dönem Sâmirîlerin iman esasları olarak zikredilenler bunlardır. Marka da *Memar* başlıklı çalışmasında bu esasları manzum şekilde sunmaktadır.

Modern dönemde Sâmirîler ise kendi iman esaslarını geçmişte zikredilenlerden hareketle şu şekilde sıralamaktadırlar: 1. Tanrı'ya, 2. İmran'ın oğlu Mûsâ'nın O'nun kulu olduğuna, 3. Kutsal yasasına (*Tora*), 4. Gerizim dağına (*Bet-El*), 5. Mükâfat ve ceza gününe (*yom nakam ve şalem*) iman.³⁰ Sâmirîler,

24 Daniel J. Lasker, *From Judah Hadassi to Elijah Bashyatchi*: 16. Dipnot, s. 99

25 Sâmirîler hakkında detaylı bilgi için bkz. Nuh Arslantaş, *İslam Dünyasında Sâmirîler*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.

26 IV. yy'da yaşamış Sâmirî şâir.

27 James Alan Montgomery, *The Samaritans: The Earliest Jewish Sect, Their History, Theology and Literature*, Philadelphia: The John C. Winston Co., 1907, s. 206; Arslantaş, *İslam Dünyasında Sâmirîler*, s. 112 vd. Ayrıca J. E. H. Thomsom, Sâmirîlerin Yahudi düşüncesi anlamında sahip oldukları kaynakları Marka'nın *Memar* başlıklı çalışması, Kutsal Kitap'tan oluşturmuş oldukları ilahileri ve *Sâmirî Targum*'umda bulunduğunu dile getirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. J. E. H. Thomsom, *The Samaritans: Their Testimony to the Religion of Israel*, London: Oliver and Boyd, 1919, s. 174.

28 John McDonald, "Samaritans, Religion and Customs", *EJ*, ed. Fred Skolnik, New York: Thomson Gale, (2. Baskı), 2007, XVII, 727.

29 McDonald, "agm", s. 727.

30 John McDonald, *The Theology of Samaritans*, London: SCM Press Ltd., 1964, s. 49. Ayrıca bkz. Montgomery, *The Samaritans*, s. 207; Nuh Arslantaş, *İslam Toplumunda Sâmirîler*, ss.112-

bu iman esaslarını, Hıristiyanların kendilerini Yahudi dininden ayrılıp Hıristiyanlığı seçmeye zorlamalarının bir sonucu olarak 1672 yılında *Sâmîrîlerin İngiltere'deki Kardeşlerine Mektubu*'nda (*A Letter of the Samaritans to their Brethren in England*) oluşturmak zorunda kalmışlardır.³¹

c) Rabbânî Düşüncede İman Esasları

Genel itibariyle Yahudi düşüncesinde özelde ise Rabbânî düşüncede ilk sistemli Yahudi iman esaslarını oluşturan şahıs, İslam dünyasında Saîd b. Yosef el-Feyyûmî olarak bilinen Sa'diya ben Yosef Gaon'dur (ö. 942). Her ne kadar kendisinden önce Yahudi düşüncesinde çalışma sunan kimseler var olsa da Yahudi inancını akıl ve felsefe ile temellendirme girişiminde bulunarak geonik dönemin³² entelektüel yazın faaliyetinde bir devrim yaratması öncelenmesine sebebiyet vermiştir. Nitekim XII. yüzyıl İspanyol Yahudi düşünürlerinden Avraham ben Ezra tarafından "mevcut kelimelerin (*medaberim*) ilki ve önde geleni"³³ şeklinde nitelendirilmektedir.

Sa'diya Gaon Yunan felsefesi ve İslam kelamının vasıtalarından faydalanarak eklektik bir yöntemle monografi tarzında kaleme aldığı *Kitâbü'l Emânât ve'l-İtikâdât*³⁴ başlıklı çalışmasında Yahudiliğin iman esaslarını şu şekilde sıralamaktadır: 1. Dünya yaratılmıştır, 2. Tanrı tektir ve gayr-ı cismanidir, 3. (Geleneğin ilâhî aslını da içermek üzere) vahye iman, 4. İnsan doğruluğa çağrılmaktadır ve bütün zorunlu melekeleriyle akıl ve günahtan sakınacak bir nefse sahiptir, 5. Mükâfat ve cezaya iman, 6. Ruh saf yaratılmıştır, ölümden sonra bedeni terk eder, 7. Öldükten sonra dirilmeye iman, 8. Mesihî ümit, tövbe ve ilâhî yargı. Sa'diya Gaon, dönemindeki Yahudilerin şüphe denizinde battıklarını, dinlerinde hâlis ve itikatlarında sâlih olmadıklarını tecrübe ettikten sonra kendisinin onları bu durumdan kurtarma amacıyla bu çalışmasını kaleme aldığını dile getirmektedir.³⁵ Ayrıca Sa'diya

121. Modern dönem Sâmîrîleri'nin belirlemiş olduğu ilkeler bu maddeleri içerirken Dr. Mills'in görüşüne göre sonradan bunlara melekeler, ruhun ölümsüzlüğüne ve ilahi yargı gününe iman maddeleri eklenmiştir. Bkz. Thomsom, *The Samaritans*, s. 175.

31 Thomsom, *The Samaritans*, s. 174.

32 Çoğulu "geonim" olup Mişna literatürünü oluşturan (*Tannaim*) ve şerh eden (*Saboraim*) din adamlarından sonra VI. ve XIII. yüzyıllar arasında yaşamış din adamlarının dönemi. İslamî dönemde Sura ve Pumbedita akademilerinin başkanları "gaon" olarak isimlendirilmiştir.

33 Sarah Stroumsa, "Saadya and Jewish Kalam", *The Cambridge Companion to Medieval Jewish Philosophy*, ed. Daniel H. Frank ve Oliver Leaman, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 71.

34 933 yılında Judeo-Arabik olarak tamamlanmış bu çalışma Yahuda ibn Tibbon tarafından *Sefer Emunot ve De'ot* olarak İbrance'ye tercüme edilmiş, Arapça harflerle aslı 1880 yılında Samuel Landauer tarafından hazırlanmış, 1970 yılında Yosef Kafih editörlüğünde yayımlanmıştır. Samuel Rosenblatt tarafından ise *The Book of Beliefs and Opinions* başlığı ile İngilizce tercümesi yayımlanmıştır (1948).

35 Detaylı bilgi için bkz. Sa'adja b. Jûsuf al-Fajjûmî, *Kitab al-Amânât wa'l-Itiqâdât*, ed. S. Landauer, Leinden: Brill, 1880, s. 4-5.

Gaon'un bu tespit çalışması ilk dönem Yahudilik'te olduğunu belirttiğimiz *iman* anlayışından farklı olarak *itikada* bağlı bir iman tesis etmeye çalışmış olması bakımından orijinal bir yöne sahiptir. Akıl süzgecinden geçirilmiş bir iman ile dindaşlarının şüphe denizinde boğulmaktan kurtulabileceğini düşünerek çalışmasının girişinde itikadı şu şekilde tanımlamaktadır:

“İtikat ile neyin kastedildiğini açıklamamız gerekmektedir. Kavranan herhangi bir şeyin mevcut özelliğine binâen ruhta meydana gelen bir mefhumdur. Meselenin esası ortaya çıktığında ve aklen benimsemiş kabul edildiğinde ruhların onu elde edip özümsemesiyle kişi benimsemiş olduğu manaların hakikatine ikna olur. Ondan sonra meydana gelecek bir durum yahut durumlar için onu ruhunda muhafaza eder. Nitekim Süleyman'ın Meselleri 10:14'te geçtiği üzere ‘Bilge kişi bilgi biriktirir, ahmağın ağzı ise, onu yıkıma yaklaştırır.’ Ayrıca Eyüp 22:22'de geçtiği gibi ‘ Ağzından çıkan öğretiyi benimse, sözlerini yüreğinde tut.’ denilmektedir.”³⁶

Sa'diya Gaon sonrasında XI. yüzyılda Yeni Platoncu görüşlerinin yanısıra Sa'diya Gaon ve İslam kelamı etkisinde eklettik çalışmalar sunan Bahya ben Yosef ibn Pakuda da *el-Hidâye ilâ Ferâzi'l-Kulûb (Kalbin Vazifelerine Rehber)*³⁷ adlı çalışmasında 10 başlık altında bazı iman ilkeleri belirlemiştir. Kendi dönemine kadar dinin özü adına çeşitli çalışmaların kaleme alındığını, ama bunların insanların dinlerini samimi bir şekilde ifâ etmelerine yardımcı olmadığını; oysa insanların kalpleriyle inanarak samimi bir şekilde ibadetlerini uygulayabilecek bir sisteme sahip olması gerektiğini belirtmiştir.³⁸ Bahya ben Yosef'in çalışmasını kaleme almasının en önemli sebeplerinden birisi budur. Ona göre din tarafından emredilenlerin sadece emredildiği için değil kalben, isteyerek yapılması gerekmektedir. Böylece kişi samimi bir şekilde inancına bağlanmış olduğunu gösterir. Bu amaçla on bölüm hâlinde kaleme aldığı çalışmasında belirlemiş olduğu iman ilkelerini şu şekilde sıralamaktadır: 1. Tanrı'nın birliği, 2. Yaradılış, 3. Tanrı'ya kulluk etmek, 4. Tanrı'ya tevekkül etmek, 5. Amellerde ihlâslı olmak, 6. Tevazu, 7. Tövbe, 8. Kişinin nefisini sorgulaması, 9. Zühd hayatı ve 10. Tanrı sevgisi.

Bahya, çalışmasında özellikle inanan bir kimsenin Tanrı'ya güvenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunun da kişinin ancak Tanrı'nın iyi olduğuna

36 al-Fajjûmî, *Kitab al-Amânât wa'l-Itiqâdât*, s. 11.

37 Çalışma'nın İbranice tercümesi Samuel ibn Tibbon tarafından *Hovot ha-Levaot* başlığı altında 1080 yılında tamamlanmıştır. İngilizce tercümesi ise *The Book of Direction to the Duties of the Heart* başlığı ile Menahem Mansoor başkanlığında tercüme edilmiştir. Bkz. Bahya ben Joseph ibn Paquda, *The Book of Direction to the Duties of the Heart*, çev. Menahem Mansoor vdğ., London: Routledge & Kegan Paul, 1973.

38 Bachya ibn Jöséf ibn Paqûda, *al-hidâja ilâ farâ'id al-qulûb*, ed. A.S. Yahuda, Leiden: Brill, 1907/12, s. 7-8.

gerçekten inanması ve insan için her zaman doğru olanı seçeceğinden şüphe duymaması ile gerçekleşeceğini ifade etmektedir.³⁹

Bu dönemde Yahudi iman esasları oluşturan bir başka düşünür de Kuzey Afrikalı Talmud âlimlerinden Hanan-El ben Huşiel'dir (ö. 1055). Talmud'a yaptığı, sarıh olarak nitelendirilen tefsir çalışmasında "İslam ve Karâî düşüncesinin etkisinde kalarak Yahudiliğin iman esaslarını 4 ile sınırlandırmıştır."⁴⁰ Bu belirlemeyi Çıkış 14:31'e yaptığı yorumunda dile getirmiştir. Burada geçen "*emuna*" kelimesini, 1. Tanrı'ya, 2. Peygamberlere, 3. Gelecek dünyada mükâfat ve cezaya ve 4. Mesih'in zuhuruna inanmak⁴¹ olmak üzere dört parçaya ayırmıştır.

XII. yüzyılda Yahudi düşüncesine farklı bir renk getiren şahıs olarak karışımıza, Ya'akov ben [Natan-El olarak meşhur] Natan-El el-Feyyûmî (ö. 1165) çıkmaktadır. Yemenli bir âlim ve düşünür olan Natan-El'in, yaşadığı dönemde Yemen'deki Yahudiler hem siyâsal hem de dinî anlamda ciddi bir sıkıntı içerisinde bulunmaktaydı. Yemen valisi, Mısır Sultanı Salahaddin Eyyûbî'ye karşı ayaklanmış, 1122 yılında Fas'ta Muvahhid Devleti'nin kurucusu İbn Tûmert'in (ö. 1130) Yahudilerin de içinde bulunduğu halka yönelik baskı politikası artmaya başlamıştı. Böyle bir ortamda mesih beklentisine giren Yahudilerin, dinlerinden ayrılmalarını önlemek ve kendi dinlerini gerçekten öğrenip hayata geçirebilmeleri için yardımcı olacak birisine ihtiyaç duyduklarını fark eden Natan-El, Judeo-Arabî (İbrani alfabesi ile Arapça) ile *Bustânu'l-Ukûl*⁴² başlıklı çalışmasını kaleme almıştır.⁴³ Yedi bölümden oluşmakta olan çalışması aynı zamanda ona göre Yahudiliğin yedi ilkesini göstermektedir. Sıralamış olduğu ilkeler şu şekildedir: 1. Tanrı'nın birliği, 2. Küçük evren olarak insan, 3. Tanrı'ya itaat, 4. Tövbe, 5. Tanrı'ya ve takdirine güvenmek, 6. Mesih'in faziletleri, 7. Gelecek dünya.

Dönemin, iman esasları belirleyen bir diğer yazarı Avraham ben Daud ha-Levi'dir (ö. 1180). *ha-Emuna ha-Rama (Yüksek Akide)*⁴⁴ başlığında 3 bölüm-

39 Georges Vajda, "Bahya (Bahye) ben Joseph ibn Pakudah", *EJ*, ed. Fred Skolnik, III, 67.

40 Kaufmann Kohler, *Jewish Theology: Systematically and Historically*, New York: The Macmillan Company, 1918, s. 21.

41 Kellner, *Dogma in Medieval Jewish Thought*, s. 8. Ayrıca bkz. Kaufmann Kohler, *Jewish Theology: Systematically and Historically*, New York: The Macmillan Company, 1918, s. 21.

42 Natan-El'in, 1165 yılında Judeo-Arabî şeklinde kaleme aldığı bu çalışmasında İsmailiye düşüncesinin etkisinde ciddi anlamda kaldığı ileri sürülmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Ronald C. Kiener, "Jewish Isma'ilism in Twelfth Century Yemen: R. Nethanel ben al-Fayyûmî", *JQR*, New Series, Vol. 74, No. 3 (Jan., 1984), ss. 249-266.

43 Nathanael ibn al-Fayyumi, *The Bustan al-Uqul*, ed. David Levine, New York: The Columbia University Press, 1908, Giriş, viii-ix.

44 Çalışma aslında ha-Levi tarafından *el-Akidetü'r-râfia* başlığı altında Arapça kaleme alınmış Şlomo ben Levi tarafından İbranice'ye tercüme edilmiştir. Ancak kitabın Arapça aslı mevcut değildir. Ayrıca söz konusu çalışmanın İngilizce tercümesi 1986 yılında Norbert Samelson tarafından *The Exalted Faith* başlığı altında tercüme edilmiştir.

den oluşan çalışmasının ikinci bölümünü Yahudiliğin iman esaslarına tahsis etmiş ve 6 adet ilke (*ikkar*) belirlemiştir. Bunlar: 1. Tanrı'nın varlığı, 2. Birliği, 3. Gayr-ı cismaniliği, 4. Sıfatları, 5. Sanatında zuhur eden kudreti, 6. Takdiridir.⁴⁵

Bu dönemde karşımıza çıkan ve Yahudiler arasında genel kabul görüp varlığını hâlâ devam ettiren tek Yahudi iman esasları sistemi İslam dünyasında Mûsâ b. Meymun olarak bilinen Moşe ben Meymun/RaMbaM (ö. 1204) tarafından tespit edilmiştir. Oluşturduğu iman esasları sonraki dönemlerde Yahudi ibadetinin (*liturji*) bir parçası hâline gelmiş; günümüzde "Yigdal"⁴⁶ adı ile okunmakta olan ilahinin sözlerini oluşturmaktadır. RaMbaM belirlemiş olduğu iman esaslarını Mişna'ya yazmış olduğu tefsirinin (Sanhedrin X:1) *Perek Helek* bölümünde şu şekilde sıralamaktadır: 1. Tanrı'nın varlığı, 2. Birliği, 3. Gayr-ı cismani oluşu, 4. Kıdemi, 5. Yaratıcının, kendisine kulluk edilmeye, yüceltmeye, tazimde bulunulmaya ve itaat edilmeye değer tek varlık olduğu, 6. Peygamberlik, 7. Efendimiz Mûsâ en yüce peygamberdir, 8. *Tora* Tanrı katından gelmiştir, 9. *Tora*'nın neshi mümkün değildir, 10. Tanrı insanın eylemlerini ve düşüncelerini bilir, 11. Tanrı, emirlerini yerine getirenleri mükâfatlandırır, getirmeyenleri ise cezalandırır, 12. Mesih gönderilecektir, 13. Ruh ölümsüzdür ve Tanrı dilediği zaman ölüleri hayata kavuşturacaktır.⁴⁷

RaMbaM iman esaslarını sıralarken hiçbir zaman "*Tora*'nın temeli" ifadesini değil, Arapça "*kaide*" ve "*asl*" terimlerini kullanmıştır.⁴⁸ Belirlemiş olduğu iman esasları Yahudiler arasında genel kabul görmüş olmakla birlikte aslında kendisinden önce oluşturulmuş ilkelere yahut Yahudi düşüncesinde felsefî bir zeminde dile getirilmeye çalışılmış düşüncelerden pek de farklı

45 Kufmann Kohler, Emil G. Hirsch, "Articles of Faith", <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/1832-articles-of-faith#anchor8>. Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Abraham ben Daud ha-Levi, *Sefer ha-Emunah ha-Ramah*, çev. Şlomo ibn Levi, Yeruselayim: Hemovil, 1966/7, ss. 44-98.

46 İbranice "büyüme, muazzam hale gelmek" anlamındaki גדל (*gadal*) fiilinin gelecek zaman kipi olan גדל (*yigdal*) kelimesi, "yüceltmek" anlamına gelmektedir. "*Yigdal Sefarad*", İtalya ve Yemen Yahudilerinin ritüellerinde Cuma günleri akşam ibadetinde ve bayram akşamlarında yapılan ibadetlerde okunurken, Aşkenaz Yahudiler tarafından *şaharit* ibadetinin sonunda da sesli bir şekilde okunmaktadır. Aşkenazların okuduğu "*Yigdal*" ilahisi her bir inanç esasları için bir satırdan toplamda 13 satırdan oluşurken, Sefarad Yahudileri tarafından "Bunlar Yahudi inancının 13 temeli ve Tanrı'nın yasasının ilkeleridir" şeklinde 14. bir ilave cümle ile 14'e çıkarılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Bathja Bayer, "*Yigdal*", *EJ*, XXI, 373.

47 Detaylı bilgi için bkz. Moses Maimonides, *Maimonides' Commentary on the Mishnah Tractate Sanhedrin*, çev. Fred Rosner, New York: Sepher-Hermon Press, 1981, ss. 151-157. Ayrıca Judeo-Arapçasından tercümesi için bkz. Yasin Meral, "İbn Meymun'a Göre Yahudilik'te İman Esasları", *AÜİF Dergisi*, 52:2(2011), ss. 255-66.

48 Keller, *Dogma in Medieval Jewish Thought*, s. 17.

değildir. RaMbaM'ın yaptığı, söz konusu prensipleri bir bütün hâline getirmekten ibarettir. Bu ilkelerin oluşturulma sebebine dair kendisi herhangi bir bilgi vermemiştir. Ancak sonraki düşünürler tarafından bu konuda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Mesela Yitshak ben Yehuda Abravanel (ö. 1508) *Roş Emana* başlıklı çalışmasında bunun pedagojik açıdan gerekli olduğunu dile getirmektedir.⁴⁹ Solomon Schechter (ö. 1915) ise, genel olarak oluşturulan iman esaslarının Hıristiyanlık ve İslam'ı taklitten ortaya çıktığını, RaMbaM'ın da bununla birlikte diğer iman esasları iddialarına karşı bir protesto niyetinde bunu kaleme aldığını ileri sürmektedir.⁵⁰ David Neumark (ö. 1924) ise, onun bu çabasını, Hıristiyanlık ve İslam'a karşı yazılmış bir cevap olarak değerlendirmektedir.⁵¹ Kellner ise maddelerin oluşturulma sebebi ile ilgili olarak, RaMbaM'ın *Delâletü'l-Hâirîn* isimli çalışmasında, Tanrı'nın gayr-ı cismaniliği noktasında yanlış fikirlerin ortaya çıktığı ve bunların önünün kesilmesinin gerektiği, dolayısıyla ilkeler saptama gereksinimi hissettiğini dile getirdiğini belirtmektedir.⁵² Kellner, özellikle ilk 5 maddenin Yahudiler arasında, Tanrı hakkındaki yanlış anlaşılmaların önüne geçilmesi için oluşturulduğu kanaatinde. Zira, Yahudiler söz konusu dönemde gelenek olarak yanlış inançlara kapı aralamış, kendi geleneğini farklı bir biçimde uygulamaya başlamıştı. Kellner, bu yüzden, *halaha* (Yahudi hukuku) açısından da doğru inançlara sahip olunması için RaMbaM'ın böyle bir uygulamayı kaçınılmaz gördüğünü belirtmektedir.⁵³

49 Abravanel, *Roş Emana* başlıklı çalışmasında bu maddelerin yeteri kadar eğitim almamış kimseler için oluşturulduğunu, zira bu kimselerin TaNaH'ta yer alan bütün fikirleri idrak edebilecek seviyede olmadıklarını ve Moşe ben Meymun'un ise onların kâmil bir inanç insanı olmalarını istediğinden bu esasları saptadığını dile getirmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Isaac Abravanel, *Principles of Faith (Rosh Amanah)*, çev. Menachem Kellner, London: Associated University Presses, 1982, s. 102.

50 Schechter'e göre benzer iman esaslarına mensup olan Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında yaşanan kaçınılmaz bir sonucu olarak bu ilkelerin oluşturulması ve Hz. Mûsâ'nın peygamberliğinin üstünlüğünü belirtmesi gerekiyordu. Detaylı bilgi için bkz. Solomon Schechter, "Dogma in Judaism", *Studies in Judaism (First Series)*, Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1911, s 179.

51 Neumark, Moşe ben Meymun'un özellikle Hz. Mûsâ'nın peygamberliğinin üstünlüğünün altını çizerek Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in peygamberliklerini alt etmeye çalıştığının aşikâr olduğunu belirtmekte, sisteminde Mûsâ Peygambere aşırı derecede kozmolojik özellikler atfekten sakınmakta ama onu insan ve melek arasında ayrı sığara sahip bir şahıs olarak nitelendirmekten kaçınmadığını belirtmektedir. Detaylı bilgi için bkz. David Neumark, "The Principles of Judaism", *Essays in Jewish Philosophy*, Amsterdam: Philo Press, 1971, s. 140.

52 Kellner, *Dogma in Medieval Jewish Thought*, s. 38. Ayrıca bkz. Mûsâ b. Meymun, *Delâletü'l-Hâirîn*, I:35, 85-6.

53 Kellner, *Dogma in Medieval Jewish Thought*, s. 41, 46.

RaMbaM sonrası iman esasları saptama noktasında ikili bir grupta meydana gelmiştir. Bir grup onun ilkelerini eleştirip yeni ilkeler saptarken diğer grup ise söz konusu teşebbüsün Yahudi dininin temeline aykırı olduğu gerekçesiyle Talmud geleneğini devam ettirmek istemiştir.⁵⁴ İlk grupta yer alıp Moşe ben Meymun'un oluşturduğu iman esaslarına karşılık yeni bir sistem oluşturma girişiminde bulunanların ilki Rav Moşe ben Nahman/RaMbaN'dır (ö. 1270). Kendisi Yahudi dininin temeli olarak üç ilke belirlemiş ve bunları şu şekilde sıralamıştır: 1. Yaradılış, 2. Tanrı alîmdir, ve 3. Takdir-i ilahi.⁵⁵ Sonrasında Abba Mari ben Moşe ben Yosef (13.yy) karşımıza çıkmaktadır. *Minhat Kena'ot* başlıklı çalışmasında üç ilke belirlemiştir. Bunlar: 1. Tanrı'nın varlığı, 2. Yaradılış, 3. Takdir-i İlahidir.⁵⁶

Dönemin bir diğer iman esası yazarı olan Şem Tov ben Yosef ibn Palkira (ö. 1290) ise *Sefer ha-Mevakeş* adlı çalışmasında *Tora'nın* özünün (*ikar ha-Tora*) ne olduğu sorusuna inanan kimsenin "dünyanın bir yaratıcısı olduğuna, O'nun tek olduğuna, bütün varlıkları hiçten yarattığına, dünyanın yaradılmış olup ezeli ve ebedi olmadığına, peygamberliğe, iradesinin toplumunu bilgilendirmeye gönderildiğine ve eliyle doğayı değiştirdiğine, mucizeler ifa ettiğine ve ruhların bedenden ayrıldıktan sonra var olduğuna, mükâfat ve cazanun olduğuna inanmaktır" şeklinde cevap vermesi gerektiğini dile getirerek birtakım ilkeler sunmuş; bir başka bağlamda söz konusu ilkeleri, Tanrı'nın varlığı, birliği, yoktan yaratması, insan üzerindeki özel takdiri ve hepsinin ötesinde genel takdiri, mükâfat ve ceza, mucizeler şeklinde sıralamaktadır.⁵⁷

Daud ben Samuel Kohavi (14.yy) *Migdal Daud (Davud'un Kulesi)* başlıklı çalışmasında iman esasları ile ilgili "Sha'ar ha-Yesod" (*Esas Kapı*) başlıklı bir bölüm ayırmıştır. Burada *Tora'nın* 3 temeli olduğunu zikretmektedir. Bunlar: 1. Bir kimsenin *Tora'nın* emirlerini ifâ etmesi, 2. *Tora'nın* inançlarını kabul etmesi, 3. *Tora'yı* daha iyi kavrayabilmek için felsefeden anlaması gerektiği şeklindedir. Belirlemiş olduğu bu üç ilkenin (*yesod*) çevresine duvar inşa etmek ister ve 7 adet sütun (*amudim*) saptar. Bunları şu şekilde sıralamaktadır: 1. Yaradılış, 2. Seçim ve insan iradesine iman, 3. Takdir-i ilâhî, 4. *Tora*, Tanrı katından gelmiştir, 5. Mükâfat ve ceza haklıdır, 6. Dünyanın sonu ile ilgili kehânetler, ve 7. Diriliş.⁵⁸

54 Modern dönemde Moses Mendelssohn (ö. 1786) ısrarla Yahudiliğin bir yaşam olduğunu onun maddelerle sınırlandırılmayacağını altını çizmektedir. Ayrıca Abraham Geiger (ö. 1874) de kendisiyle aynı fikirdedir.

55 Solomon Schechter, "Dogma in Judaism", s. 165.

56 Kellner, *Dogma in Medieval Jewish Thought*, s. 70-4.

57 Kellner, *Dogma in Medieval Jewish Thought*, s. 74-5.

58 Kellner, *Dogma in Medieval Jewish Thought*, s. 75-6.

Bu dönemde karşımıza çıkan başka bir şahıs Portekizli Yahudi düşünür Daud ben Yom Tov ibn Bilia'dır (14. yy.). Kendisi *Yesodot ha-Maskil (Bilgenin Temelleri)* başlıklı çalışmasında Moşe ben Meymun'un 13 ilkesinin bütün Yahudiler için normatif olduğunu kabul etmekle birlikte bunlara ilaveten 13 ilke daha saptamıştır. Aristoteles mantığına bağlı kalarak Talmud'a dayalı ilkeler oluşturmaya çalışan ilk kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁹ Belirlemiş olduğu ilkeler şunlardır: 1. Mufârik akılların varlığına, 2. Dünyanın yaratılmış olduğuna, 3. Gelecek dünyaya, 4. İnsan ruhlarının Tanrı'dan sadır olduğuna, 5. İdrak eden ruhların birbirinden farklı olduğuna ve bünyelerinde yer alan özler olduğuna, 6. İnsanın doğumuyla varlığa gelen ruhun ölümle birlikte kişiden ayrılan ruhtan farklı olduğuna, 7. Nihâi mükâfatın sadece ruha ait olduğuna, 8. Günahkâr ruhların cehennem azabı tadacağına, 9. Kutsal *Toramızın* felsefî teorilerin üstünde olduğuna, 10. *Tora*'da gizli ve açık manaların olduğuna, 11. Kutsal *Toramızın* tashih edilmeye ihtiyacı olmadığına, 12. Bir emri yerine getirmekle kazanılan vaadin bir başka emri ifa etme fırsatı olduğuna, 13. Fiili emirlerin insan mükemmeliğinin nihâi amacı olmadığına iman.⁶⁰

İtalyan Yahudi düşünür Şemarya ben Eliyahu ben Ya'akov ha-Ikriti (ö. 1355)⁶¹ 1. Tanrı'nın varlığı, 2. Gayr-ı cismaniliği, 3. Tevhid, 4. Sema ve arzı yarattığı, 5. 5106 yıl önce kendi iradesiyle dünyayı yaratmış olduğu şeklinde beş maddeyi hiç yayımlanmamış olan *Sefer Amatsyahu*'sunda zikretmektedir.⁶²

Moşe ben Meymun'un oluşturduğu iman esaslarını eleştiren en önemli şahıslardan biri olan Rav Şim'on ben Tısemah Duran (ö. 1444) Yahudi iman esaslarını iki önemli çalışması *Ohev Mişpat (Kanun Düşkünü)* ve *Magen Avot (Atalar Yıldızı)* adlı eserlerinde işlemiştir.⁶³ Özellikle *Ohev Mişpat*'ın VIII-IX. bölümlerinde Yahudi dininin esasları ile ilgili görüşlerini dile getiren Rav Şim'on'un belirlediği ilkeler şunlardır: 1. Tanrı'nın varlığı (O'nun tek, gayr-ı

59 Aviram Ravitsky, "Talmudic Methodology and Aristotelian Logic: David ibn Bilia's Commentary on the Thirteen Hermeneutic Principles", *JQR*, vol. 99, No. 2 (Spring 2009), s. 190.

60 Kellner, *Dogma in Medieval Jewish Thought*, s. 78.

61 Şemarya, İtalya'da (Negroponte) doğmuş, ancak ailesi ile birlikte Girit'e yerleştiği için "Giritli" (*İkriti*) lakabıyla meşhur olmuştur. Hayatı ve görüşleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Zvi Avneri, "Shemariah ben Elijah ben Jacob", *EJ*, XVIII, 457.

62 Kellner, *Dogma in Medieval Jewish Thought*, s. 80.

63 Her ne kadar Rav Şim'on tarafından Yahudiliğin birtakım ilkelerinin belirlenmiş olduğu genel kabul görse de Menachem Kellner bunun aslında Moşe ben Meymun'un ilkelerinin sayısının üçe indirgenmesinden başka bir şey olmadığını belirtmektedir. Rav Şim'on ayrıca Moşe ben Meymun'un ilkeleri arasına yaradılış ve özgür iradeyi dahil etmediği için eleştirmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Menachem Kellner, "Rabbi Shimon ben Zemah Duran on the Principles of Judaism: 'Ohev Mishpat' Chapters VIII and IX", *Proceedings of the American Academy for Jewish Research*, Vol. 48 (1981), s. 239.

cismani, ezeli ve ebedi ve hakiki kulluğun tek sahibi olduğu), 2. Vahiy (Peygamberlik, Mûsâ'nın peygamberliğinin diğerlerinden üstün olması, *Tora*'nın Tanrı katından gelmiş olup değişmezliği), 3. Mükâfat ve ceza (Tanrı'nın eşyaya dair bilgisi, takdiri, Mesih'in gelişi, öldükten sonra dirilme).⁶⁴

Dönemin bir diğer ismi Hasday Kreskas'ın (ö. 1410/11) *Or Adonay (Tanrı'nın Işığ)* adlı çalışması ise, hem dogmatik hem de *halahaya* dair unsurları bir arada sunma girişimi olup Moşe ben Meymun'a karşı Yahudi imanının esaslarını tespit gayretinden doğmuştur. Kreskas dört bölümden oluşan çalışmanın ilk kısmında dini inancın köklerini (*şoraşim*) sıralamaktadır. Ona göre bir dini inancın kökleri 1. Tanrı'nın varlığı, 2. Birliği ve 3. Gayr-ı cismani olması şeklinde sıralanmalıdır. İkinci bölüm ise *Tora*'nın yapıtaşlarını (*pinot*) ele almakta olup bunlar 1. Tanrı'nun alîm olması, 2. Takdiri, 3. Kudreti, 4. Peygamberlik, 5. İrade hürriyeti, 6. *Tora*'nın rehberliğinde gerçekleşecek olan saadettir. Üçüncü kısımda gerçek öğretiler (*de'ot amitiyot*) yahut doğru inançları (*emunot amitiyot*) incelenmekte olup bunlar Kreskas tarafından iki gruba ayrılmaktadır. İlk gruptakiler *Tora* tarafından öğretilmekte olup husûsî emirlerden bağımsızdır. Bunlar ise şu şekilde sıralanmaktadır: 1. Yoktan yaratılış, 2. Ruhun ölümsüzlüğü, 3. Mükâfat ve ceza, 4. Diriliş, 5. *Tora*'nın ebedi oluşu, 6. Hz. Mûsâ'nın peygamberliğinin üstünlüğü, 7. Urim ve Tumim, 8. Mesih. İkinci grup ise emirlerden bağımsız inançlar (*emunot hanitlot ba-Mizvot*) olup şu şekilde sıralanmaktadır: 1. Tanrı'nın dualara cevap vermesi, 2. Tövbenin etkisi, ve 3. Yom Kipur ve bayram günlerinde Tanrı'ya ibadet etmek.⁶⁵ Çalışmasının dördüncü kısmını görüşler ve nazariyeler (*de'ot ve-sevarot*) oluşturmakta olup bunlar da sorular şeklinde 13 maddede sıralanmıştır: 1. Dünya ebedi midir?, 2. Başka bir dünya yahut dünyalar olabilir mi?, 3. Katmanlar canlı ve akıl sahibi midir?, 4. Semâvî cisimlerin hareketleri insanların kaderini etkiler mi?, 5. Muska ve büyünün insan eylemleri üzerinde etkisi var mıdır?, 6. Şeytanlarla ilgili düşünceler, 7. İnsan ruhu hareket edebilir mi?, 8. Eğitimsiz bir gencin ruhu ölümsüz müdür?, 9. Cennet ve cehennem ile ilgili düşünceler, 10. *Ma'ase bereşit (Yaratılış öğretileri)*⁶⁶ fiziğe atıfta bulunur mu ve *Ma'ase ha-Merkava (Merkava öğretileri)*⁶⁷ metafizikten bahseder mi?, 11. Akıl (*sehel*), âkil (*maskil*) ve mâkul (*muskal*) aynı mıdır değil

64 *Ohev Mişpat* VIII-IX bölümlerinin tercümesi için bkz. Kellner, "Rabbi Shimon ben Zemah Duran on the Principles of Judaism: 'Ohev Mishpat' Chapters VIII and IX", s. 253-265. Ayrıca bkz. Kellner, *Dogma in Medieval Jewish Thought*, ss. 84-91.

65 Kellner, *Dogma in Medieval Jewish Thought*, s. 121.

66 Evrenin yaratılışı ve başlangıçla ilgili sır bilgileri. Bkz. Joseph Dan, "Ma'ase Bereshit", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, ed. R. J. Zwi Werblowsky ve Geoffrey Wigoder, Oxford: Oxford University Press, 1997, s. 431.

67 İlahi tahtın görünümüyle ilgili mistik öğretiler. Bkz. Joseph Dan, "Ma'ase Merkavah", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, s. 431.

midir?, 12. İlk Hareket ettirici ile ilgili görüşler, ve 13. Tanrı'nın mâhiyetini bilmenin imkansızlığı ile ilgili görüşler.⁶⁸

Kreskas'ın öğrencisi Yosef Albo (ö. 1444) ise asıl mutluluğa sadece nazari bilgiyle değil aynı zamanda uygulama ile ulaşılacağını ama bunun sadece insan aklı ile mümkün olmadığını, insan aklından üstün olan ilâhî rehberlik ile gerçekleşebileceğini belirtmekte, bunu ise bütün ilâhî yasanın temelleri (*ikkarim*) saptanmadan gerçekleşemeyeceğini belirterek Yahudi dininin temellerini belirlediği *Sefer ha-Ikkarim*'i bu düşünceden hareketle kaleme aldığını dile getirmektedir.⁶⁹ Albo, belirlemiş olduğu ilkeleri şu şekilde sıralamaktadır: 1. Tanrı'nın varlığı, 2. Vahiy ve 3. Mükâfat ve ceza. Albo, bu ilkeler olmaksızın ilâhî bir yasanın idrak edilemeyeceğinin altını çizmektedir.⁷⁰ Albo, bu ilkelerden ayrıca Hocası Kreskas gibi ikincil köklerin (*şoraşim*) sadır olduğunu belirtmekte ve bunları ilk ilke ile bağlantılı olarak Tanrı'nın tek, gayr-ı cismani, zamandan, kusurdan münezzehe; ikinci ilke ile bağlantılı olarak peygamberlik ve Hz. Mûsâ'nın peygamberliğinin hakiki; mükâfat ve ceza ilkesi ile bağlantılı olarak ise bu dünyada yahut gelecek dünyada Tanrı'nın bilgi ve takdirinin hak olduğu şeklinde zikretmektedir. Bunlardan başka ilke belirtmenin ise gereksiz olduğunu dile getirmektedir.⁷¹

Yitshak ben Moşe ben Meir Arama (ö. 1492) *Akedot Yitshak (İshak'ın İnançları)* başlıklı çalışmasında belli emirlerden iman ilkeleri oluşturmuştur. Bunlar: 1. Yaradılış, 2. Tanrı'nın kudreti, 3. Peygamberlik ve vahiy, 4. Takdir-i ilâhî, 5. Tövbe, 6. Gelecek dünya şeklinde sıralanmaktadır. Çalışmasında yaradılış merkezi bir yere sahiptir.⁷² Yitshak ben Moşe, sisteminde akla ehemmiyet vermekle birlikte akıl vahiy çatışmasında vahyi doğru olarak seçmekte, Tanrı'nın varlığı ve mâhiyeti hakkında insanı asıl bilgiye akıldan ziyade vahyin ulaştırabileceğini vurgulamaktadır.⁷³

Bilinen tek Aşkenaz iman esasları yazarı Yom-Tov ben Solomon Lifman-Muehlhausen'dir (15.yy). *Sefer ha-Nizzahon* başlıklı Hıristiyanlığa karşı yaz-

68 Kellner, *Dogma in Medieval Jewish Thought*, s. 116. David Nuemark Kreskas'ın sistemini belirlerken Kellner'in zikretmiş olduğu ilk bölümü atlamakta, hatta Kreskas'ın Tanrı'nın varlığı ile ilgili bir öğretilerden bahsetmediğini dile getirmektedir. Neumark'ın Kreskas'ın sistemi ve iman esaslarını değerlendirmesi için bkz. David Neumark, "Crescas and Spinoza", *Essays in Jewish Philosophy*, Amsterdam: Philo Press, 1971, s. 304-5.

69 Joseph Albo, *Sefer ha-Ikkarim*, ed. Isaak Husik, Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1929, I, 2-3.

70 Albo, *Sefer ha-Ikkarim*, I, 199.

71 Albo, *Sefer ha-Ikkarim*, I, 200.

72 Chaim Pearl, *The Medieval Jewish Thought: The Religious Philosophy of Isaac Arama*, Mitchell-London: Vallentine, s. 15-6.

73 Pearl, *The Medieval Jewish Thought*, s. 11.

muş olduğu çalışmasında Yahudi iman esasları ile ilgili 7 ilke sıralamaktadır: 1. Tanrı'nın varlığı, 2. İlk ve son oluşu, 3. Yaradılış, 4. Tanrı'nın kabulü, 5. İbadet edilecek tek varlık oluşu, 6. Gayr-ı cismani oluşu, 7. Değişmezliği.⁷⁴

Sonraki asır Yahudi din adamlarından Daud ben Yehuda Messer Leon (ö. 1526) ise Yahudilik için iman esasları saptamanın son derece önemli olduğunu düşünmektedir. *Tehillah li-Daud (Davud'a Övgü)* başlıklı çalışmasının iki bölümünü bu konuya tahsis etmiştir. Moşe ben Meymun'un oluşturmuş olduğu iman esaslarını savunmakla birlikte sistemi Kreskas ve öğrencilerinin sistemine benzemektedir. Ona göre Tora, köklere (*şoraşim*) ve köklerinden sadır olan dallara (*'anafim*) sahiptir. Bütün bunlar ise Yahudi dininin ilkelerine (*ikkarim*) tekabül etmektedir.⁷⁵ Söz konusu çalışmasında saptamış olduğu ilkeleri ise şu şekilde sıralamaktadır: 1. Yaradılış, 2. Peygamberlik, 3. Mucizeler.⁷⁶

Orta Çağ'da Yahudi düşünürler tarafından oluşturulmuş olan iman esasları yukarıda zikrettiklerimiz olmakla birlikte bu dönemde ortaya konulmuş başka çalışmalarda benzer ilkelere temas edildiğini görmek mümkündür. Biz çalışmamıza, öne çıkanları dâhil etmeye çalıştık. Bu dönemde çok sayıda iman esasları oluşturulmuş olmasına ve eleştiriler yapılmasına rağmen bir hizipleşme olduğunu görmemekteyiz. Zira her Yahudi düşünürün bir iman esasları oluşturmasının amacı temelde dindaşlarının inançlarında samimi olmalarını sağlamaları ve dinlerini diğer inanç sistemlerine karşı muhafaza etme girişimleridir. Bu doğrultuda birkaçı hariç zikredilen iman esasları sistemleri birbiri ile ciddi anlamda benzerlik göstermektedir. Ama gerek *halaha* dünyasında olsun gerek Yahudi düşüncesinde Moşe ben Meymun lider kabul edilerek⁷⁷ geleneksel Yahudi düşüncesinde onun zikretmiş olduğu iman esasları geniş çapta kabul görmüş ve bugün de varlığını hâlâ devam ettirmektedir. Bununla birlikte inanç esasları tartışmaları modern dönemde de varlığını sürdürmüştür.

d) Modern Dönemde Yahudi İman Esasları

XVIII. yüzyıl Aydınlanma Döneminin Yahudilik üzerinde de birtakım etkileri olmuştur. Bu dönemde kimi Yahudi düşünürleri Yahudiliği çağın şartlarıyla uyumlu kılmaya çalışmış gerek düşünsel gerek ibadetler açısından geleneksel çizgiden farklılık göstermişler dinde reforma gitmişlerdir.

74 Kellner, *Dogma in Medieval Jewish Thought*, s. 206.

75 Hava Tirosh-Rothschiel, *Between Worlds: The Life and Thought of Rabbi David ben Judah Messer Leon*, New York: State University of New York Press, 1991, s. 149.

76 Tirosh-Rothschiel, *Between Worlds*, ss. 164-183.

77 Nitekim kendisi için "Mûsâ'dan Mûsâ'ya Mûsâ gibisi gelmedi (משה עבד משה לא קם כמשה)" denilmektedir.

Modern dönemde oluşturulmuş *sidur* kitapları Moşe ben Meymun'un 13 İman ilkesini içeriyor olmakla birlikte, Reformist Yahudilerin toplandıkları platformlarda Yahudi dini ile ilgili muhtelif düşünceler içeren bildiriler yayımladıklarını görmekteyiz. Özellikle *Amerika Ravlar Merkez Konferansı*'nda (Central Conference of American Rabbis, 1889) Yahudi inancı ile ilgili bir dizi düşünce itinalı bir şekilde hazırlanmıştır. Bunlarda Tanrı'nın tek olduğunun tasdiki, İsrail'in seçilmiş bir millet olduğu, bütün insanlığın Mesihî kaderi olduğu temaları özellikle yer almaktadır. İlk olarak 1885 yılında Kaufmann Kohler'in çağrısı ve Isaac Mayer'in başkanlığında *Pittsburgh Konferansı* ile bir araya gelen bir grup Amerikalı Yahudi toplantıda çağın da etkisinde kalarak birtakım konuları ele almışlardır. Ele alınan mevzular özetle şu şekilde dile getirilmektedir: 1. Yahudilik en yüksek Tanrı kavramı düşüncesini sunmakta olup toplumsal mücadele ve sıkıntılar ortasında ve zorlanan ayrımcılık altında bu Tanrı fikrini insanlığın merkezi bir dini hakikati olarak koruyup savunmuştur. 2. TaNaH'ta Yahudi halkının Bir olan Tanrı'ya karşı vazifesine kendisini adadığı, bu vazifenin dinî ve ahlâkî öğretimin en etkili vasıtası olarak değerlendirdiği kabul edilmekte, tabiat ve tarih alanındaki modern bilimsel araştırmaların Yahudi öğretilerine karşı olmadığı düşünülmektedir. 3. Filistin'deki ulusal yaşam boyunca Mûsevî yasada bir eğitim sistemi olduğu düşünülmekte bugün onun sadece ahlâkî kurallarının bağlayıcı olduğunu kabul edilmektedir. 4. Kaşerut ve kıyafetler gibi Mûsevî ve Rabbânî kurallar, tamamen yabancı fikirler altında günümüzün zihinsel ve manevi yapısına uygun hâle getirilmelidir. 5. Kalp ve zihnen evrensel kültür döneminde, İsrail, bütün insanlar arasında hakikat, adalet ve barışı tesis edecek Mesih'i beklemektedir. 6. Yahudilik sürekli gelişmekte olan bir din olup Hıristiyanlık ve İslam onun kardeş dinleridir. Tevhid inancını ve ahlâkî hakikati yayma konusunda misyonlarını takdir etmekteyiz. 7. Ruhun ölümsüz olduğunu belirten Yahudi öğretisini kabul ediyor, cismani diriliş, cennet ve cehennem gibi Yahudilikte kökleşmiş düşünceler reddetmekteyiz. 8. Zengin ve fakir arasındaki ilişkiyi düzenlemeye çalışan Mûsevî yasayla tam bir uyumluluk içerisinde olup bunu zamanımızda adalet ve dürüstlüğü temel alarak toplumsal problemleri önlemek için vazifemiz olarak addederiz.⁷⁸ Bu konferansta öne çıkan unsurlar Filistin'e dönüşün reddi, modern dönemle birlikte meydana gelen evrensel kültürün kabulü, Tanrı yerine *Tanrı-fikri* ifadesinin sunulması, herhangi bir dini uygulama emrinin olmadığı-

78 <http://ccarnet.org/rabbis-speak/platforms/declaration-principles/> (20.04.2012)

dır.⁷⁹ Reformist Yahudiler bu toplantıdan sonra 1937 yılında *Columbus Platformu* ile Yahudiliğin temelleri ile ilgili birtakım ilkeler saptamış ve bunları şu şekilde duyurmuşlardır:1. Yahudiliğin mâhiyeti (Yahudilik, Yahudi toplumunun tarihsel dinî tecrübesi olmakla birlikte Tanrı'nın hükümlerini aldığı altında *insanlığın* birliği ve mükemmelliğini amaçlayan çağrısı *evrenseldir*), 2. Tanrı'nın varlığına, tek olduğuna inanmak, 3. İnsan (Tanrı sûretinde yaratılmış olup ruhu ölümsüzdür), 4. Tora, 5. İsrail (Yahudilik, İsrail'in beden olduğu bir ruh olmakla birlikte Yahudi inancını kabul eden bir *goy* [Yahudi olmayan kimse] Yahudi cemaati tarafından kabul edilmektedir)⁸⁰ Zikredilen maddelerde *evrensellik* de ifade edilmekle birlikte Yahudiliğin üstünlüğünün altının çizildiğini görmekteyiz. 1976 yılında San Francisco'da toplanan Reformist Yahudiler, Yahudilikle ilgili 6 ilke üzerinde durmuşlardır. Bunlar: 1. Tanrı 2. Yahudi halkı, 3. Tora, 4. Dini yükümlülükler, 5. Yükümlülükler (İsrail ve Diaspora), 6. Yükümlülükler (Yaşam ve Hizmet), 7. Umut. İlk ilkede Tanrı'ya imanın Yahudilerin yaşam mücadelesinde önemli bir yeri olduğu belirtilmekte, yaşamların ferdi ve toplumsal Tanrı gerçeğine dayandırıldığı ileri sürülmektedir. İkinci maddede Yahudilik ve Yahudi halkının kesin tanımının yapılamayacağı zira her ikisinin de aslında oluş süreci içerisinde olduğu belirtilmekte, doğuştan veya sonradan Yahudi olmakla aslında nadir bir inanç ve kardeşlik birliğinin tesis edildiğini belirtilmektedir. Ama bununla birlikte İsrail toplumunun Tanrı'ya olan bağlılığından ötürü yegâne olduğu da ileri sürülmektedir.⁸¹ Üçüncü ilke ile Tora'nın Tanrı ve Yahudi halkının arasındaki ilişkinin bir sonucu olduğunu, peygamberlerin, tarihçilerin ve şâirlerin kendilerine çok önemli bir miras bıraktıklarını belirtmektedirler. Dördüncü maddede dinî uygulamaların Yahudilik'te teoriden daha önemli olduğunu zira kendilerini evrensel barış ve doğruluğu gerçekleştirmeye sevk ettiğini vurgulamaktadırlar. İsrail Devleti ve Diaspora maddesinde İsrail Devleti'ne dini ve etnik açıdan bağlı olduklarını, güvenliği sağlamak ve Yahudi kimliğini korumak için İsrail Devleti'nin kurulmasının riskli ama bunu gerçekleştirmekle sorumlu olduklarını belirtmektedirler.⁸² Bu maddede dikkat çeken en önemli ifade Yahudi reformunun İsrail Devleti tarafından tanınmasını istemelerini dile getirmeleridir. Yaşam ve Hizmet ilkesi al-

79 <http://www.ccarnet.org/rabbis-speak/platforms/commentary-principles-reform-judaism/> (20.04.2012)

80 <http://ccarnet.org/rabbis-speak/platforms/guiding-principles-reform-judaism/> (20.04.2012)

81 <http://www.ccarnet.org/rabbis-speak/platforms/reform-judaism-centenary-perspective/> (20.04.2012)

82 <http://www.ccarnet.org/rabbis-speak/platforms/reform-judaism-centenary-perspective/>

tında Yahudiliğin hizmetinin bütün insanlığa yönelik olduğunu altını çizmekte, son maddede Yahudilerin tarih boyunca yaşamış oldukları sıkıntılara rağmen umutsuzluğa kapılmadıklarını, Yahudilerin varlığının umutsuzluğa karşı bir örnek olduğunu dile getirmişlerdir.⁸³ Bu platformlarda saptanmış olan ilkelerle Yahudi dininin özünü sunmaya çalışmaktan ziyade aslında Yahudiliği çağın ihtiyaçlarıyla uygun hâle getirmeye çalıştıklarını görmekteyiz.

Ayrıca, Amerika Reformist Yahudileri 1896 yılında *Amerika Ravlar Merkez Konferansı*'nda Yahudiliğe girecek bir kimsenin şu ilkeleri benimsemesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir: 1. Tanrı tek birdir, 2. İnsan O'nun sûretindedir, 3. Ruh ölümsüzdür, 4. Öldükten sonra dirilme vardır, 5. İsrail bir misyona sahiptir.⁸⁴ Yine Londra'daki Yahudi Din Birliği tarafından "Yahudiliğin Temelleri" başlığı altında birtakım maddeler oluşturulmuştur.⁸⁵ Söz konusu ilkeler ise şöyledir: 1. Bütün her şeyin yegane temeli olan tek ezeli ve ebedi Tanrı vardır, 2. Tanrı'dan sadır olan ruhlarımız ölümsüzdür ve yeryüzündeki yaşamımız bittiğinde O'na dönecektir, 3. Ruhlarımız Tanrı'ya karşı sorumludur, 4. Tanrı birdir ve yegâne ilahtır, 5. Tanrı'nun daima bizde olduğu ve bizi iyiliğe yönlendirdiğine inanmak gerekir, 6. Tanrı'nun vahyi geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir, 7. Atalarımız Tanrı'dan aldıkları vahyi bize nakletmişlerdir ve vahiy bizim vasıtamızla da dünyaya yayılacaktır, 8. Yahudiliğin temel dinî ve ahlâkî ilkeleri bütün dünya çapında kabul görene kadar Yahudilerin birbirinden ayrı, tüzel varlıklarını sürdürmeleri üzerlerine dini bir vazifedir.⁸⁶

Sonuç

Çalışmada Yahudi düşünce tarihinde oluşturulan iman esasları ve ne amaçla oluşturuldukları belirlenmeye çalışılmıştır. Talmud'da geçtiği üzere Yahudi bir anneden doğmanın Yahudi olmak için yeterli ve "emuna" ifadesinin kendi sistemlerinde sorgusuz sualsiz inanmak olduğu düşüncesinden hareketle Yahudilerin, ilk dönemlerinde İslam ve Hıristiyanlık'ta olduğu gibi bir iman esasları sistemi oluşturma gereksinimi duymadığını, monoteist bir inanca sahip olduklarını göstermesi açısından ise *Şem'a duasının* yeterli olduğunu görmekteyiz. Ancak Orta Çağ'da İslam hâkimiyeti altında kendileri gibi tevhid inancına mensup insanlarla karşılaşmaları; ayrıca kendi aralarında geleneğe karşı farklı düşüncelere sahip insanların zuhur etmesi Yahudileri, kendi

83 <http://www.ccarnet.org/rabbis-speak/platforms/reform-judaism-centenary-perspective/>

84 Abrahams, "Articles of Faith", s. 36.

85 N. S. Joseph bunların dogmatik iman esasları olmadığını inanılması tavsiye edilen ilkeler olduğunu ileri sürmektedir. Bkz. Abrahams, "Articles of Faith", s. 36.

86 Detaylı bilgi için bkz. Israel Abrahams, "Articles of Faith", s. 37-8.

inanç sistemlerini savunma ve neye, nasıl ve niçin inandıklarını gösterme adına iman esasları formüle etmeye zorlamıştır. Bu düşünceden hareketle özellikle söz konusu dönemde birbirine benzer çok sayıda iman esasları oluşturulmuş ve bu hareket modern dönemde de kendisini modern *sidur* kitaplarında göstermeye devam etmiştir. Bununla birlikte Moşe ben Meymun tarafından oluşturulan iman esasları çoğunluk arasında kabul edilmiş ve liturjinin bir parçası hâline gelmiştir. Nitekim Reformist Yahudilerin dua kitabında bugün bile onun oluşturduğu iman esaslarının sözlerini içeren "Yigdal" ilahisi yer almakta ve gerek *Şabbatta* gerekse bayramlarda akşam ibadetinde sesli şekilde okunmaktadır. Rabbânî cenahtaki kadar canlı ve hareketli olmasa da Karâî ve Sâmirî düşüncelerde oluşturulan iman esasları da bugün mensupları arasında varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Yahudi düşünürler tarafından belirtilen iman esaslarında özellikle "yaratılış" düşüncesine ağırlık verildiğini gördük. Bunun yanısıra Tanrı'nın varlığı, birliği, gayr-ı cismani olması, Hz. Mûsâ'nın peygamberliğine, Tora'ya ve onun Tanrı katından gelmiş olduğuna, değişmezliğine, âhiret, tövbe, ruhun ölümsüz olmasına iman ortak esaslar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte arada farklılık gösteren iman esasları olmuştur. Sâmirîler *Gerizim Dağı'na inanılması gerektiğini* ileri sürmüşlerdir. Rabbânî cenahta ise dinde samimi olunması adına birtakım ahlâkî ilkeler belirlemiş olan Bahya ben Yosef ibn Pakuda *kişinin alçakgönüllü olması, nefisini sorgulaması, zühd hayatı, Tanrı sevgisi ve kulluk; Natan-El el-Feyyûmî insanın küçük evren olduğu ve Tanrı'ya güvenmesi gerektiğini; Daud ben Samuel Kohavi Tora'nın tam kavranabilmesi için felsefeye ihtiyaç duyulduğu, dünyanın sonu ile ilgili kehânetlerin var olduğu ve insanın iradeye sahip olduğunu* eklerken Daud ben Yom Tov ibn Bilia en farklı iman esaslarını sunan şahıs olarak karşımıza çıkmıştır. Sistemi tamamen felsefî bir alt yapıyı göstermekte olup halka hitap ettiğini söylemek mümkün değildir. İman esaslarında mevcut maddeleri Aristoteles felsefesi ile izah etmeye çalışmaktadır. Şemarya ben Eliyahu'nun zikretmiş olduğu iman esaslarında göze çarpan en önemli fark ise dünyanın ne zaman yaratıldığını belirtmesi ve bunu iman esasları arasına yerleştirmiş olmasıdır. Hasday Kreskas belirlemiş olduğu iman esasları sisteminde genelden farklı olarak *irade hürriyeti, urim ve tumim, bayram günlerinde ibadet etmenin* yanısıra birtakım felsefî sorular zikretmiştir. Modern döneme geldiğimizde ise Aydınlanma Dönemi ile birlikte Yahudi düşüncesinde birtakım değişikliklerin meydana geldiğini, çağın şartlarıyla birlikte Yahudi din adamlarının evrensellîğe, bütün insanlar arasında barış ve adaletin sağlanmasına vurguda bulduklarını ama bununla birlikte Yahudi halkı ve İsrail toplumunun altını çizdiklerini görmekteyiz. Saptanan iman esaslarında Tanrı'nın var olduğu, insanın Tanrı'nın sûretinde yaratılmış olduğu, Tora'nın hakiki olduğu, Tan-

rı'nın vahyinin günümüzde de devam ettiğine ve İsrail'in bir misyonu olup onu getirmekle yükümlü olduğuna sıklıkla yer verilmektedir.

Kaynakça

- Abrahams, Israel, "Articles of Faith", *Judaism*, London: Constable Company Ltd., 1921, ss. 23-39.
- Abravanel, Isaac, *Principles of Faith (Rosh Amanah)*, çev. Menachem Kellner, London: Assosiated University Presses, 1982.
- Albo, Joseph, *Sefer ha-Ikkarim*, Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1929.
- Arslantaş, Nuh, *İslam Toplumunda Yahudiler*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2008.
- , *İslam Dünyasında İktisadi ve İlmi Hayatta Yahudiler*, İstanbul: MÜİF Vakfı Yay., 2009.
- , *İslam Dünyasında Sâmirîler*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Avneri, Zvi, "Shemariah ben Elijah ben Jacob", *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, New York: Thomson Gale, (2. Baskı), 2007, XVIII, 457.
- Aykit, Dursun Ali, *Hıristiyanlığın Öncüsü İskenderiyeli Philo*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2011.
- Bayer, Bathja, "Yigdal", *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, New York: Thomson Gale, (2. Baskı), 2007, XXI, 373-4.
- al-Fajjûmî, Sa'adja b. Jûsuf, *Kitab al-Amânât wa'l-Itiqâdât*, ed. S. Landauer, Leinden: Brill, 1880.
- al-Fayyumi, Nathanael ibn, *The Bustan al-Uqul*, ed. David Levine, New York: The Colombia University Press, 1908.
- Guttmann, Julius, *Philosophies of Judaism: A History of Jewish Philosophy from Biblical Times to Franz Rozenzweig*, New York: Schocken Books, 1964.
- ha-Levi, Abraham ben Daud, *Sefer ha-Emunah ha-Ramah*, çev. Şlomo ibn Lavi, Yeruselayim: Hemovil, 1966/7.
- Ibn Paqûda, Bahya ben Joseph, *The Book of Direction to the Duties of the Heart*, çev. Menahem Mansoor vdğ., London: Routledge & Kegan Paul, 1973.
- Ibn Paqûda, Bachya ibn Jösêf, *al-hidāja 'ilâ farā'id al-qulûb*, ed. A.S. Yahuda, Leiden: Brill, 1907/12.
- İbn Meymun, Mûsâ, *Delâletü'l-Hâirîn*, tahk. Hüseyin Atay, Ankara: AÜİF Yay., 1974.
- Kamesar, Adam, *The Cambridge Companion to Philo*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Kellner, Menachem, *Must A Jew Believe Anything?*, Oxford: Littmann Library of Jewish Civiliation, 2006, 2. Baskı.
- , *Dogma in Medieval Jewish Thought: from Maimonides to Abravanel*, Oxford: Oxford University Press, 1986.
- , "Rabbi Shimon ben Zemah Duran on the Principles of Judaism: 'Ohev Mishpat' Chapters VIII and IX", *Proceedings of the American Academy for Jewish Research*, Vol. 48 (1981), s. 231-265.
- Kiener, Ronald C., "Jewish Isma'ilism in Twelfth Century Yemen: R. Nethanel ben al-Fayyûmî", *JQR*, New Series, Vol. 74, No. 3 (Jan., 1984), ss. 249-266.